

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.6.16>

ТАРАСЕНКО О.С.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД**CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF CRIMINAL LAW SUPPORT FOR THE STATE'S LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES IN A SPECIAL PERIOD**

Актуальність статті полягає в тому, що проблема концептуальних засад кримінально-правового забезпечення правоохоронної діяльності держави в особливий період залишається актуальною як у теоретичному, так і у практичному аспектах. Її вирішення сприятиме підвищенню ефективності правоохоронної системи, забезпеченню правопорядку та стабільності в державі навіть в умовах кризових ситуацій. Метою статті є визначення концептуальних засад кримінально-правового забезпечення правоохоронної діяльності в умовах особливого періоду для забезпечення ефективного функціонування правоохоронної системи, захисту правопорядку та прав громадян. У статті досліджуються ключові аспекти кримінально-правового забезпечення правоохоронної діяльності в умовах особливого періоду, до якого належать воєнний і надзвичайний стан, а також інші кризові ситуації. Розглянуто концептуальні засади функціонування правоохоронних органів, які базуються на принципах законності, пропорційності, справедливості, оперативності та адаптивності. Особливу увагу приділено викликам, пов'язаним із кризовими умовами в Україні, зокрема зростанню рівня злочинності, ризиками дестабілізації суспільства, а також загрозам національній безпеці. Проаналізовано досвід інших країн, зокрема Ізраїлю та Німеччини, у сфері забезпечення правопорядку в кризових умовах, що може бути адаптований для українських реалій. Автори підкреслюють важливість удосконалення національного кримінального законодавства, впровадження сучасних цифрових технологій у правоохоронну діяльність, а також формування механізмів громадського контролю. У статті наголошується на необхідності розробки спеціальних норм і процедур, які б регулювали діяльність правоохоронних органів у кризовий період, зокрема для боротьби з такими викликами, як тероризм, мародерство та кіберзлочинність. Зроблено висновок, що реалізація запропонованих концептуальних засад сприятиме зниженню рівня злочинності, підвищенню ефективності правоохоронної діяльності та збереженню демократичних цінностей навіть у складних умовах.

Ключові слова: кримінально-правове забезпечення, правоохоронна діяльність, особливий період, воєнний стан, національна безпека, принципи, цифрові технології, громадський контроль.

The relevance of the article lies in the fact that the problem of the conceptual principles of criminal law support for law enforcement activities of the state in a special period remains relevant both in theoretical and practical aspects. Its solution will contribute to increasing the efficiency of the law enforcement system, ensuring law and order and stability in the state even in crisis situations. The purpose of the article is to determine the conceptual principles of criminal law support for law enforcement activities in a special period to ensure the effective functioning of the law enforcement system, protection of law and order and the rights of citizens. The article examines the key aspects of criminal law support for law enforcement activities during special periods, including martial law, a state of emergency, and other crisis situations. The conceptual foundations of

law enforcement agencies' functioning are analyzed, based on the principles of legality, proportionality, fairness, efficiency, and adaptability. Particular attention is paid to the challenges arising from the crisis conditions in Ukraine, including the increase in crime rates, risks of societal destabilization, and threats to national security. The experiences of other countries, such as Israel and Germany, in ensuring law and order during crises are analyzed, with a focus on their potential adaptation to Ukrainian realities. The authors emphasize the importance of improving national criminal legislation, introducing modern digital technologies into law enforcement activities, and developing mechanisms for public oversight. The article highlights the need to develop specific norms and procedures regulating the activities of law enforcement agencies during crisis periods, particularly to address challenges such as terrorism, looting, and cybercrime. It concludes that implementing the proposed conceptual foundations will contribute to reducing crime rates, increasing the efficiency of law enforcement, and preserving democratic values even under challenging conditions.

Key words: *criminal law support, law enforcement activities, special period, martial law, national security, principles, digital technologies, public oversight.*

Постановка проблеми. Правоохоронна діяльність держави в умовах особливого періоду потребує чіткого й ефективного кримінально-правового забезпечення, яке враховувало б специфіку кризових ситуацій, зокрема військового або надзвичайного стану. Відсутність належної концептуальної бази для регулювання таких умов може призводити до загострення криміногенної ситуації, зниження довіри громадян до державних інституцій, а також до зловживань з боку правоохоронних органів. Особливий період вимагає адаптації кримінально-правових норм до реалій, які зумовлені потребами забезпечення національної безпеки, захисту прав і свобод громадян, а також охорони державного суверенітету.

Водночас кримінальне право має зберігати баланс між захистом громадських інтересів та дотриманням фундаментальних прав людини. Сучасна теоретична база кримінального права, на жаль, недостатньо враховує специфіку правоохоронної діяльності під час особливих періодів, що створює прогалини в законодавстві та ускладнює практичне виконання завдань правоохоронними органами. Виникає необхідність у розробці концептуальних підходів, які б дозволяли ефективно реагувати на виклики сучасних кризових умов, зокрема у сфері боротьби зі злочинністю, забезпечення публічного порядку та протидії корупції.

Особливої актуальності набувають питання регулювання дій правоохоронців в умовах обмеження громадянських свобод, підвищеного ризику зловживань владою та необхідності прийняття швидких рішень. Існує потреба у врахуванні міжнародного досвіду, де в умовах криз держави забезпечують дотримання прав людини та належне функціонування правоохоронної системи, залишаючись в межах правового поля.

Отже, проблема концептуальних засад кримінально-правового забезпечення правоохоронної діяльності держави в особливий період залишається актуальною як у теоретичному, так і у практичному аспектах. Її вирішення сприятиме підвищенню ефективності правоохоронної системи, забезпеченню правопорядку та стабільності в державі навіть в умовах кризових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень свідчить про зростаючий інтерес науковців до проблем забезпечення правопорядку в умовах кризових ситуацій, зокрема воєнного стану та надзвичайних ситуацій. Зокрема у працях таких дослідників, як В. С. Березняк, В. М. Дубінчак, А. В. Терент'єва, В. С. Нікітін, А. М. Кучук, В. Г. Фатхутдінов, І. П. Хамула, В. В. Шабалистий, О. С. Юнін приділяється увага адаптації кримінального законодавства до нових викликів, що виникають під час особливого періоду, а також розробці механізмів забезпечення національної безпеки та прав громадян.

Метою статті є визначення концептуальних засад кримінально-правового забезпечення правоохоронної діяльності в умовах особливого періоду для забезпечення ефективного функціонування правоохоронної системи, захисту правопорядку та прав громадян.

Виклад основного матеріалу. В умовах особливого періоду, до яких належать воєнний, надзвичайний стан або інші кризові ситуації, державна система потребує якісного кримінально-правового забезпечення правоохоронної діяльності. Одним із ключових завдань у цьому контексті є формування концептуальних засад, які б забезпечили ефективність функціонування правоохоронних органів, збереження правопорядку та захист основних прав і свобод громадян.

Більшість науковців визначають поняття «правоохоронна діяльність» через аналіз суб'єктів, які уповноважені її здійснювати. Наприклад, А. М. Кучук трактує її як професійну діяльність спеціально уповноважених державою органів, яка проводиться на підставі закону та у встановленій процесуальній формі для охорони прав і свобод громадян, законності та правопорядку [1, с. 12]. В. Г. Фатхутдінов наголошує на тому, що правоохоронна діяльність базується на Конституції України, спрямована на дотримання законності та забезпечення конституційних прав громадян [2, с. 57–58].

В. М. Дубінчак розглядає правоохоронну діяльність як активну поведінку уповноважених суб'єктів із можливістю застосування примусових заходів для захисту прав і свобод осіб, яка реалізує правоохоронну функцію держави [3, с. 15]. С. Ф. Денисюк акцентує увагу на тому, що ширше розуміння цієї діяльності включає охоронну функцію права та правоохоронну функцію держави, яка може виникати за необхідності захисту конкретних правовідносин [4, с. 32].

Водночас, В. С. Нікітін виділяє ознаки правоохоронної діяльності: її метою є охорона права, вона здійснюється відповідно до закону, дотримується законодавчих процедур та включає можливість застосування примусу уповноваженими органами [5, с. 174]. І. П. Хамула підкреслює, що сутність правоохоронної діяльності виявляється через її гносеологічні, класові, релігійні, національні та загально-соціальні характеристики [6, с. 15].

На наше переконання правоохоронна діяльність є соціально необхідною, визначеною нормами права та спрямованою на забезпечення правопорядку, функціонування правоохоронних органів, попередження та запобігання правопорушенням. У сучасних умовах діяльність цих органів стає важливим інструментом захисту та забезпечення прав і свобод, як у правозастосовній, так і в нормотворчій сферах.

Слід наголосити, що особливий період характеризується зростанням криміногенної ситуації, ризиками дестабілізації суспільства та підвищеними загрозами національній безпеці. Ситуація в Україні в умовах особливого періоду, зокрема повномасштабної війни, розпочатої російською федерацією, висвітлює гостру потребу в ефективному кримінально-правовому забезпеченні правоохоронної діяльності. Втручання росії створило безпрецедентні виклики для держави, включаючи загрозу національній безпеці, зростання злочинності в умовах військових дій, переміщення великої кількості громадян, а також ризики дестабілізації суспільства [7, с. 31–33]. Разом із тим, особливий період створив нові виклики в забезпеченні правопорядку. Однією з таких проблем є зростання рівня мародерства, яке виникає у звільнених або евакуйованих районах. Правоохоронні органи стикаються з необхідністю оперативного реагування на подібні випадки, адже вони підривають довіру до держави та ускладнюють соціальну стабільність. В таких умовах кримінальне право виконує кілька важливих функцій: превентивну, каральну та захисну. Зокрема, воно повинно гарантувати безпеку громадян і держави, водночас не допускаючи порушення прав людини з боку правоохоронних органів.

Тому одним із основних принципів концептуальних засад є адаптація кримінального законодавства до реалій кризового часу. Це передбачає введення спеціальних норм або уточнення чинних, які б регулювали діяльність правоохоронних органів у ситуаціях, що виходять за межі звичайного правового режиму [8, с. 40]. Зокрема, мова йде про запровадження спеціальних заходів кримінальної відповідальності за порушення, що загрожують національній безпеці, включаючи тероризм, державну зраду та шпигунство.

У цьому контексті важливо враховувати міжнародний досвід у сфері забезпечення правопорядку в кризових умовах, що дозволяє застосовувати найкращі практики з адаптацією до національних реалій. Саме, міжнародний досвід у сфері забезпечення правопорядку в кризових умовах надає Україні можливість запозичити ефективні підходи для зміцнення безпеки та стабільності. У багатьох країнах, які стикалися з воєнними конфліктами, тероризмом чи надзвичайними ситуаціями, були розроблені та застосовані сучасні механізми, що можуть бути адаптовані до українських реалій. Наприклад, Ізраїль має потужну систему боротьби з терористичними загрозами, яка базується на тісній співпраці між правоохоронними органами, армією та громадськістю. Ця система включає превентивні заходи, ефективну розвідку, а також швидке реагування на загрози. Так, на переконання А.В. Терент'євої це пов'язано з вибором воєнно-орієнтованого підходу до управління в умовах кризових ситуацій. Вона стверджує, що це зумовлено особливостями становлення держави та специфікою безпекового середовища, яке характеризується постійною екзистенційною загрозою і обмеженими ресурсами через географічне розташування. Слід зазначити, що такий підхід дозволяє ефективно застосовувати модель внутрішнього фронту (тилу) в умовах надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, а також у ході

бойових дій. Це підтверджується успішним досвідом функціонування системи «Iron Dome». Досвід Ізраїлю у сфері забезпечення безпеки цивільного населення в кризових ситуаціях може бути адаптований для України за умови детального аналізу та врахування національної практики у сфері цивільного захисту [9, с. 332].

Досвід Німеччини, яка має одну з найбільш розвинених моделей роботи з внутрішніми переселенцями, може бути корисним для України в управлінні масовими міграційними потоками під час війни. Зокрема, механізми реєстрації та інтеграції переселенців, а також правовий захист їхніх майнових прав, можуть бути адаптовані для вирішення вітчизняних викликів [10].

Оскільки Україна перебуває в умовах воєнного стану, а кількість воєнних злочинів, скоєних російською федерацією на її території, постійно зростає. У цьому контексті ратифікація Римського статуту відкриває можливість притягнути до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини, геноцид чи злочини проти людяності. Україна вже співпрацює з цією інституцією, і інтеграція її механізмів у національну правову систему дозволить ефективніше документувати злочини агресора та притягувати винних до відповідальності [11, с. 159].

Водночас після ратифікації Римського статуту постала потреба внести відповідні зміни до національного законодавства України, що сприятиме реформуванню судової системи, підвищенню її прозорості та ефективності.

Цей крок також зміцнить позиції України у прагненні домогтися справедливості за діяння, скоєні під час війни, і сприятиме інтеграції країни до міжнародних правових інституцій. Ратифікація є важливим кроком на шляху до утвердження верховенства права та забезпечення міжнародної справедливості.

Вбачається, що особливий період вимагає підвищеного рівня координації між різними гілками влади, а також правоохоронними органами. У межах кримінально-правового забезпечення важливо визначити межі повноважень кожного суб'єкта, щоб уникнути повторення функцій або перевищення повноважень. Окремо слід розглядати відповідальність за зловживання владою, корупційні дії та порушення прав громадян, адже у кризових умовах, коли можуть обмежуватися окремі права і свободи громадян, важливо забезпечити правову відповідальність за незаконні дії з боку представників влади.

Себто, концептуальні засади кримінально-правового забезпечення правоохоронної діяльності в особливий період повинні відповідати принципам законності, пропорційності та справедливості. Вони мають спрямовуватися на забезпечення ефективного функціонування правоохоронної системи, захисту правопорядку та водночас на недопущення зловживань владою чи порушення прав громадян. Формування такої концепції є важливим завданням як для законодавців, так і для науковців, що працюють у сфері кримінального права.

Так, принцип законності передбачає неухильне дотримання норм чинного законодавства, навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Законність має забезпечувати чітке регулювання повноважень правоохоронних органів, запобігати свавілля та зловживанням. Ключовим аспектом цього принципу є адаптація законодавства до викликів особливого періоду з урахуванням міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Принцип пропорційності вимагає забезпечення балансу між необхідністю захисту правопорядку і дотриманням прав громадян. Заходи кримінально-правового характеру мають бути співмірними загрозам, що виникають у цей період. Наприклад, запровадження жорсткіших санкцій чи спеціальних процедур має бути виправданим і відповідати реальним викликам безпеки держави.

Принцип справедливості акцентує увагу на недопущенні дискримінації та забезпеченні рівного застосування закону до всіх осіб. Це передбачає як рівність перед законом, так і об'єктивність у прийнятті рішень правоохоронними органами. Справедливість повинна бути ключовим критерієм при оцінці дій суб'єктів кримінального права.

Тобто, принципи концепції передбачають, що діяльність правоохоронних органів повинна відповідати чинному законодавству навіть у надзвичайних умовах. Всі обмеження прав і свобод мають бути чітко регламентовані. Кримінально-правові заходи повинні відповідати рівню загрози, бути обґрунтованими та спрямованими на досягнення конкретних цілей. Справедливість і недискримінація гарантують рівність громадян перед законом незалежно від їхнього статусу чи походження. Оперативність і ефективність системи дозволяють швидко реагувати на нові виклики, такі як терористичні акти, кіберзлочинність чи мародерство. Адаптивність передбачає здатність законодавчої бази оперативно змінюватися відповідно до нових загроз. Як наслідок у розробці концептуальних засад важливо враховувати такі аспекти, як:

1. Забезпечення оперативного реагування на нові виклики, пов'язані з особливим періодом, включаючи зміни в структурі злочинності.

2. Впровадження спеціальних процедур для розслідування кримінальних правопорушень, що загрожують національній безпеці.

3. Формування нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність правоохоронних органів в умовах надзвичайного стану чи воєнного конфлікту.

4. Розробка механізмів для ефективного збору, аналізу та використання інформації про нові протиправні схеми, що виникають в умовах кризи.

Значну увагу слід приділити підготовці кадрів, здатних ефективно працювати в умовах підвищеного ризику. Освітні програми мають бути орієнтовані на вивчення сучасних методів боротьби зі злочинністю та дотримання прав людини. Для цього необхідно створити спеціалізовані тренінгові центри, що дозволять розвивати практичні навички правоохоронців [12].

Також необхідно створити механізми громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, щоб забезпечити прозорість їхніх дій. Громадські інституції та незалежні спостережні ради можуть сприяти запобіганню порушенням та підвищенню довіри до правоохоронної системи.

Іншою важливою складовою є міжнародне співробітництво у сфері кримінального права. Обмін досвідом із зарубіжними партнерами, запозичення кращих практик та імплементація міжнародних стандартів можуть значно підвищити ефективність правоохоронної діяльності. Зокрема, слід розвивати механізми транскордонного співробітництва для боротьби з організованою злочинністю. Крім того, варто посилити роль цифрових технологій у правоохоронній діяльності. Використання сучасних засобів моніторингу, систем штучного інтелекту та аналітики даних дозволить швидше виявляти та запобігати злочинам.

Реалізація цих засад потребує тісної взаємодії між законодавцями, правоохоронними органами, науковцями та громадськістю. Наукове обґрунтування змін у кримінальному законодавстві має стати основою для створення стратегії боротьби зі злочинністю в особливий період. Важливо, щоб усі заходи мали чітке підґрунтя у правовій базі, а їх реалізація супроводжувалася моніторингом ефективності та відповідності стандартам прав людини.

Серед структурних елементів концепції важливе місце займає розробка нормативно-правової бази, що передбачає розширення повноважень органів правопорядку, але із запровадженням чітких запобіжників від зловживань. Введення спеціальних процедур розслідування злочинів дозволить ефективніше боротися з викликами особливого періоду. Навчання кадрів сучасним методам боротьби зі злочинністю та реагування на нові загрози, зокрема інформаційні атаки чи гібридні виклики, є ключовим аспектом. Важливим компонентом є використання цифрових технологій для моніторингу ситуації, аналізу даних та оперативного управління.

Очікувані результати реалізації цієї концепції включають зниження рівня злочинності, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, дотримання прав і свобод громадян навіть у складних умовах та зростання довіри до правоохоронної системи завдяки її прозорості та відповідальності. Концепція спрямована на забезпечення стабільності, порядку та безпеки держави, зберігаючи при цьому демократичні цінності та права громадян.

Висновки. В умовах особливого періоду, до якого належать воєнний чи надзвичайний стан, а також інші кризові ситуації, держава потребує ефективного кримінально-правового забезпечення правоохоронної діяльності. Головне завдання в цих умовах – створення концептуальних засад, які гарантуватимуть функціонування правоохоронних органів,

Ключовим принципом є адаптація кримінального законодавства до реалій кризового часу. Це включає введення спеціальних норм або зміну існуючих для регулювання діяльності правоохоронних органів в умовах надзвичайних викликів. Зокрема, йдеться про встановлення особливих заходів відповідальності за злочини, що становлять загрозу національній безпеці, як-от тероризм, державна зрада чи шпигунство.

Успішна реалізація цих заходів передбачає підвищення рівня координації між гілками влади, чітке розмежування повноважень суб'єктів правоохоронної діяльності, запобігання зловживанням владою та відповідальність за порушення прав громадян. Особливий акцент слід зробити на підготовці кадрів, здатних діяти в умовах підвищених ризиків, та впровадженні механізмів громадського контролю для забезпечення прозорості дій правоохоронців.

Принципи концептуальних засад передбачають: законність – дотримання чинного законодавства навіть у надзвичайних умовах; пропорційність – баланс між захистом правопорядку та правами громадян; справедливість – рівність перед законом і недискримінація;

оперативність – швидке реагування на нові виклики; адаптивність – здатність законодавства до швидких змін відповідно до загроз.

Ключові аспекти концепції включають: розробку нормативно-правової бази для роботи правоохоронних органів в умовах кризи; впровадження сучасних цифрових технологій для моніторингу та аналізу злочинності; співпрацю з міжнародними партнерами для запозичення кращих практик; підготовку спеціалізованих освітніх програм для правоохоронців.

Результатами реалізації концепції є зниження рівня злочинності, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, забезпечення правопорядку та довіри громадян до системи. Такий підхід сприятиме стабільності, безпеці та дотриманню демократичних принципів навіть у кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Кучук А.М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ. 2006. 22 с.
2. Фатхутдінов В. Г. Правоохоронна діяльність : природа та гуманістичний вимір : монографія. ХНУВС. Харків. 2008. 197 с.
3. Дубінчак В.М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
4. Денисюк С.Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Дніпропетровськ, 2010. 36 с.
5. Нікітін В.С. Правовий аналіз поняття «правоохоронна діяльність. Стан та перспективи розвитку адміністративного права України. Одеса : ОДУВС, 2022. С. 173–174.
6. Хамула П.І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків. 2016. 21 с.
7. Запобігання колабораційній діяльності : метод. рекомендації / О. С. Юнін, В. С. Березняк, В. В. Шаблистий, А. В. Макашов та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 72 с.
8. Рукіна Д.О. Жадяєв Д.В. Права людини: необхідність критичної складової при виведенні нових формальних визначень. Міждисциплінарні дослідження науки XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції молодих учених та студентів, 1 грудня 2021 р. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2021. С. 39-42
9. Терент'єва, А. (2023). Досвід Держави Ізраїль щодо управління безпекою цивільного населення в умовах кризових ситуацій. *Науковий вісник: Державне управління*, (2 (14)), 310–333.
10. Нижнікова С. Сфери уразливості українок в умовах вимушеної міграції в Німеччину. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія (oct 2023). URL: <https://intranet.vspu.edu.ua/nzhist/index.php/nzhist/article/view/875/848>
11. Березняк В.С. Щодо особливостей юрисдикції Міжнародного кримінального суду: аналіз окремих положень Римського статуту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 155-160. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/10106>
12. Поліцейська діяльність : підруч. / А. Є. Фоменко, О. С. Юнін, Р. В. Миронюк, А. О. Собакарь та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., Засл. діяча науки і техніки України О. С. Юніна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 432 с.